

POETIK TAFAKKUR VA BADIY MAHORAT ("O'TKAN KUNLAR" ROMANI MISOLIDA)

Shuhratjonova Nigora, JDPI talabasi

Ilmiy rahbar: Nodira Soatova

JDPI dotsenti, f.f.nomzodi

Soʻz sanʼati mumtoz namunalarning buyukligi shunda koʻrinadiki, bu asarlarni qayta–qayta talqin va tadqiq etish va har gal ularning yangi qirralarini topish mumkin. Oʻzbek romanchiligining toʻngʻich va yetuk namunasi boʻlmish Abdulla Qodiriyning "Oʻtkan kunlar" romani ham shunday badiiy barkamol asarlar jumlasiga kiradi¹. Darhaqiqat, "Oʻtkan kunlar" romani mutoola qilinganda, yozuvchining asarda xilma–xil usul, uslub, ifoda vositalaridan mohirona foydalanganiga olgani hanuzgacha kitobxon ahlini hayratga solishi tabiiy.

Chunki, romanning boshidan oxirigacha sanʼatkorona tasvirlagan lavhalarda adibdagi poetik tafakkur jozibadorligi, nozik didi yaqqol namoyon boʻladi. Bu holat birinchidan, roman voqealarini bir – biriga kuchli mantiq ipi bilan bogʻlanishida, ikkinchidan rangin ohanglar yaratishda fikrni taʼsirchan yetkazib berishda, uchinchidan inson xarakteri va holati, muhabbat va nafrat tuygʻularini kitobxon koʻz oldida gavdalantirishda, toʻrtinchidan inson his–tuygʻusi, oʻylari tasviri va tabiat tasvirini berishda koʻzga tashlanadi. Roman syujeti uzluksiz davom etadigan ichki ziddiyatlarga toʻla harakatlar zanjiridan tashkil topgan. Asardagi voqealar tasvirida qahramonlar hayotidagi tala–toʻplarni adib badiiy boʻyoqdor lavhalarda tasvirlaydi.

Yozuvchining oʻziga xos uslubi romanda uning ijobiy yoki salbiy emotsiyasini roʻy–rost koʻrsatib, tasvir predmetining muhim xususiyatlarini ajratib turadigan jihati, adibning soʻzlardan zargarona foydalana olganda yorqin namoyon boʻladi.

¹ Аньанавийлик ва ворислик. – Т.: MUMTOZ SOʻZ, 2019. –Б.12

Zero, Abdulla Qodiriy roman qahramonlari tili xalqning soʻzlashuv uslubiga yaqin soʻz va iboralar, sodda, siqiq, quyma jumlar bilan favqulodda tiniq fikrni ifodalaydi.

Masalan: "Oʻtkan kunlar" romanida yozuvchi turli vosita va usullar bilan xalqchilik ruhini ifodalaydi. Asarda bir qator xalq tiliga oid soʻz va iboralar ham uchraydi: ...oʻrningni qalin qilib burkanib yot, terlasang yorisharsan, qizim². Oftob oyim erining soʻzini kuchlab tushdi. (30–bet) ...Toʻybeka oʻngu ters osh chaynab... (32–bet) Tentakkinangning aqli balo, kiroyi kuyaving shundogʻ boʻlsa. (34–bet).

Shu oʻrinda taʼkidlash lozim, u yoki bu yozuvchi oʻz asarining tilini belgilashda, albatta, asarda xalq tilidan, xalq tilining boy imkoniyatlaridan qanday foydalanish, qanday yangi soʻzlar, qanday eskirgan soʻzlar va iboralardan, grammatik formalardan foydalanganini yoki foydalanishni, xalq jonli tiliga, qaysi shevaga xos soʻzlarni va iboralarni hamda grammatik formalarni qoʻllashni oldindan belgilab oladi va ijodiy jarayonda ana shunga alohida eʼtibor bilan qaraydi. Jumladan:

–Nega bu yerda tegirmonchining ishsiz qolgan eshagidek joʻnjayib oʻtiribsan, Sodiq? (183–bet). Yuqoridagi ibora sodda xalq vakilining soʻzlashuv uslubi, begʻaraz hazili, xushchaqchaq tabiatini namoyon etadi: –Sodiq, burningmi, Risolat xolamning rapidasi? (182–bet) Endi bu soʻz oʻyini Sodiq burnining tuzilishi (shakliga), uning yapasqi ekaniga ishoradir. Ehtimol, yozuvchi bu oʻxshatish bilan tandirga kirib– chiqib turadigan rapida (non yopqich) misolida oʻzgalar turmushiga "burnini tiqib koʻradigan kishi" qiyofasini chizmoqchi boʻlgandir? –Jur, Sodiq, jiyanim, basharangmi, doʻlda qolgan tappimi? (183–bet)

Bu parcha salbiy timsol Sodiqning yuz tuzilishi, koʻrinishi xususidagi adib chizgilariga monand ravishda kiritiladi va kitobxonda beixtiyor kulgu, zavq uygʻotadi, uning koʻz oldida Sodiqning koʻrinishini namoyon qiladi.

² Қодирий А. Ўткан кунлар – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1994.–Б.30 (Keyingi parchalar ham romanning shu nashridan olinadi va beti qavs ichida koʻrsatiladi).

Misollardan ko‘rinadiki, Sodiqning yapasqi burni rapidaga, qora cho‘tir yuzi do‘lda qolgan tappiga o‘xshatilib, uning jo‘ralari tilida kulgu ostiga olinadi. Bu bilan adib Sodiqning ichki manfur dunyosi bilan yoqimsiz tashqi ko‘rinishini mutanosib ravishda ifoda etadi. Bu uning salbiy obraz chizgisidagi mohir san’atkorligidan dalolat beradi.

Abdulla Qodiriy ijobiy qahramonlarini tamomila boshqa xarakterdagi vositalar bilan, ya’ni yuksak emotsional bo‘yoqli vositalar asosida mehr va ardog‘ bilan tasvirlaydi. U Otabekdagi odamiylik, andisha, kamtarlik kabi fazilatlarini sanab o‘tirmay, buni uning atrofida munosabati, muomalasi asosida namoyon qiladi. Bu, ayniqsa, Otabekning Hasanali ota (quli)ga bo‘lgan muomala – munosabatida yaqqol ko‘rsatiladi: –Ba’zi yumushlar buyursam...–Rahmat, ota, bo‘lmasa bizga choy qaynatib beringiz–chi.(9–bet)

Oddiy xalq vakillari nutqlarida ...imon topkur otam xatni muzdek qilib tayyorlatib qo‘yg‘an ekan (177–bet), men battar uning maftuni kesilar edim (198–bet), ...allaqachon keladigan ishka tushunib olib, Marg‘ilondan dumini xoda qildi, desangiz–chi! (238–bet) kabi sodda xalqning so‘zlashuv uslubiga xos so‘z va iboralar uchraydi.

Yuqori tabaqa va xon ma’muriyati vakillarining nutqlarida rasmiy uslubga xos "adabiylik", jimjimadorlik ustunlik qiladi: Shu kunlarda o‘g‘ilchaning yoshi yetib, sunnati nabiyunani bajo keltirish taqozo etadir. (90–bet) Davlatimiz stuni, padari arus shahanshoi Musulmonqul bahodir huzurlariga nomai humoyun... (114–bet). Noma oxirida yosh shohimiz janobi hoqoni xavoqin, sultoni salotin hazratlariga... (114–bet) kabi.

Xullas, Abdulla Qodiriy yaxshi insonlar qalbidagi saxovat va zakiylik, ular o‘rtasidagi mehr – ehtirom, odob, hayo, andisha, muruvvat, sevgi–sadoqat va fidoiylikni, hayot haqiqatining xilma–xil qirralarini ohorli, betakror so‘z va iboralarda, sehriga to‘la jummalarda aks ettiradi. Binobarin, yozuvchi ifoda usuli, tilning eng chiroyli, o‘tkir va ixcham ifoda vositalarini tanlab olish va ularni ustalik bilan asariga olib kirish, ohorli jumlar tuzish, voqea –hodisalarning eng xarakterli

tafsillarini topib tasvirlash orqali adibning soʻz tanlash va fikrni ohorli ifodalarda bera olish mahoratini koʻrsatadi.